При спроведувањето на мерките и активностите за превенција и заштита од насилство, училиштето има обврска да препознае доколку насилството е мотивирано од омраза и предрасуди, континуирано да дејствува превентивно преку едукација, отворено разговарање и дебатирање за предрасудите, обезбедување на безбеден простор за разговор на табу-теми, поттикнување на критичко размислување и медиумска писменост со цел стекнување демократски вредности и формирање ставови засновани врз факти и научни докази.

3.11. Видовите насилство и возраста

Видовите насилство варираат со возраста, така што насилството се манифестира различно на секоја возраст. Така, психолошкото малтретирање има тенденција да се зголемува со возраста, додека физичкото насилство има тенденција да опаѓа.

Училиштето ја има предвид возраста на жртвите и на сторителите во случаите на насилство. Активностите и мерките за превенција и заштита од насилство мора да бидат приспособени на возраста на учениците и на различните развојни предизвици и ризици што ги носи возраста.

3.12. Обрасци на насилничко однесување наспроти инциденти

Насилството може да се појави во форма на изолиран инцидент кој нема заднина во претходно насилничко однесување. Но најчесто насилството се повторува или трае подолг период, преку опстојување на обрасци на насилничко однесување, кои повремено манифестираат инцидент на насилство. Изолираните инциденти на насилство се покарактеристични за учениците од помала возраст и се манифестираат преку еднократно физичко насилство.

Училиштето мора да биде насочено кон обрасците на насилничкото однесување, што се користат во подолг временски период, некогаш и со генерации, наспроти исклучиво насочување на мерките и активностите кон изолирани инциденти. Ова во никој случај не значи дека училиштето нема соодветно да реагира на инцидент на насилство, туку дека со промената на обрасците на насилничкото однесување долгорочно се намалува насилството во училиштето, а тоа бара многу повеќе внимание и работа на училиштето. За разлика од обрасците, инцидентите на насилство можат да се намалат, но секогаш ќе постојат, за што е потребен ефикасен одговор.

Обрасците сведочат за она што е стекнато, научено, како норма и вредност, поради што насилството често останува непрепознаено. Пример за насилен образец е контролата во интимните релации, преоблечена во „љубов“, „грижа“, „заштита“ и слично.

Со цел отстранување на обрасците на насилничко однесување, училиштето е должно континуирано да спроведува превентивни активности.

3.13. Поделба на насилството по нивоа

Во прилог 1 видовите насилство се поделени на три нивоа, во три табели. Поделбата по нивоа во табелите служи како патоказ при одредување на мерките кои се спроведуваат во фазата на интервенција. Поделбата по нивоа во ниту еден случај не значи дека насилството од прво или второ ниво, особено ако се повторува, не може да биде еднакво сериозно. Доколку преземањето дејства согласно поделбата на насилството по нивоа би довела до прекршување на основните и фундаментални принципи од глава 2, предност се дава на принципите, согласно проценатa на училиштето.

3.14. Ученик жртва и ученик сторител

Секој ученик во одредени околности може да биде жртва или сторител на насилство.

Секој случај на насилство е различен и сите ученици се различни во своите карактеристики, потреби, вредности и желби. Училиштето е должно за секој случај на насилство засебно да одлучува и да ги земе предвид околностите во кои се случило и личните карактеристики на жртвата и на сторителот.

Во продолжение се наведени најчести карактеристики на учениците жртви и учениците сторители, со цел училиштата полесно да препознаваат насилство и да обрнат посебно внимание на учениците со долунаведените карактеристики. Ова секако не значи дека во секој случај на насилство ќе се појават овие карактеристики кај учениците жртвите и учениците сторителите.

3.14.1. Ученик жртва

Ученици кои најчесто се изложени или можат да бидат изложени на насилство се:

- ученици кои имаат ниска самодоверба и самопочит, што се воочува и физички (премногу се слаби или премногу крупни, ниски, деца со хронични здравствени проблеми, деца кои употребуваат различни помагала како очила, протези итн.),
- девојчиња, како ученици под зголемен ризик од родово засновано насилство,
- ЛГБТИ ученици или ученици чии родители се ЛГБТИ,
- ученици со попреченост или со посебни образовни потреби,
- ученици од различни немнозински етнички, религиски или социјални групи,
- ученици кои се надарени,
- нови ученици во паралелката,

- ученици кои немаат родители, живеат во еднородителски семејства или други форми на неконвенционални семејства,
- ученици кои се посиромашни од останатите, и слично.

Учениците жртви се најчесто пасивни, срамежливи, тивки и анксиозни, емоционално пречувствителни, лесно заплачуваат и се повлекуваат во себе, плашливи се и за нив се знае дека нема да возвратат, ќе се повлечат ако некој ги нападне. Тие не се агресивни, но ако подолг период се изложени на насилство, стануваат раздразливи и можат да возвратат.

3.14.2. Ученик сторител

Учениците кои е најмногу веројатно да сторат насилство:

- се однесуваат агресивно кон родителите, другите ученици, наставниците,
- имаат потреба да доминираат, односно сакаат да владеат над другите и да ја покажуваат својата моќ така што на ваков начин бараат внимание и признание,
- сметаат дека се подобри и повредни од другите,
- не прифаќаат неуспех, не се толерантни, не прифаќаат различности,
- и самите биле жртви или сведоци на насилство во домот, околината или училиштето.

Учениците сторители на насилство често сакаат да ги контролираат другите преку физичко напаѓање или омаловажување; импулсивни се и манипулативни, често имаат потреба за стекнување материјална корист.

Учениците кои се однесуваат насилно имаат изразени тешкотии да сочувствуваат со другите и не можат да разберат како се чувствува ученикот кој трпи насилство. Овие ученици имаат тешкотии да ги предвидат, да ги разберат причината и последицата од своето однесување и не можат да прифатат одговорност за своите постапки. Секогаш се водени од желбата да ги задоволат сопствените потреби, водејќи се од принципот „овде и сега“, и одложувањето за нив претставува голем напор и разочарување. Зад оваа слика на супериорност често се крие несигурност, сомнеж во сопствените вредности и ниска самопочит, па агресивноста е одбрана и прикривање на својата внатрешна слабост. Насилното однесување на овие ученици често се манифестира преку бес, презир и омраза, што се во функција на одбрана од внатрешната напнатост, несигурност, потиштеност и депресивност, кои често се последица од случувањата во домот, односно средината во која ученикот живее.

Момчињата можат да се најдат во улога на сторители поради притисокот и очекувањата на средината да се однесуваат согласно родовите улоги, т. е. „како

вистински мажи“, да бидат доминантни, агресивни и да не прифаќаат „не“ како одговор.

4. Превенција од насилно однесување и спречување на насилство

Превенцијата од насилното однесување и спречувањето на насилството во училиштата претставува збир на мерки и активности кои имаат за цел создавање безбедно, сигурно и заштитено опкружување, развивање и негување на атмосфера на соработка, почитување на различностите, конструктивна комуникација и следење на одредени правила на однесување во рамките на воспитно-образовните активности, развивање на вештини за препознавање и ефикасно реагирање во ситуации на насилство.

Мерките и активностите за спречување на насилство се спроведуваат преку:

- Статутот на училиштето и интерен акт на училиштето за забрана на насилничко и дискриминаторско однесување (куќен ред, протокол, правила на однесување и/или интерна политика и сл.);
- Зајакнување на капацитетите, улогата и надлежностите на вработените во училиштето во спроведување на мерки и активности за спречување и заштита од насилство;
- Едукација и подигање на свеста кај учениците;
- На кој било друг начин на кој ќе одлучи училиштето, согласно потребите и законската рамка.

4.1. Статут и интерен акт на основните училишта за забрана на насилничко и дискриминаторско однесување

Секое училиште е должно во статутот да предвиди одредби за превенција и заштита од насилство, како и донесување на интерен акт со кој детално се пропишува начинот на однесување во училиштето, мерките за заштита и превенција од насилство и одговорностите на вработените, учениците, родителите/старателите и сите други фактори во спречувањето и заштитата од насилство.

Секое училиште е должно да усвои одредби во постојниот интерен акт (како, на пример, во куќниот ред) или да усвои засебен интерен акт (на пример, политика, правила на однесување или протокол за спречување на насилство и дискриминација) со кои го пропишува начинот на однесување на учениците, вработените, родителите/старателите и членовите на телата на училиштето поврзани со забрана за насилство, злоупотреба, занемарување и дискриминација и нивните одговорности и надлежности.

Одредбите мора да бидат јасни, прецизни и сеопфатни, да ги предвидат различните видови на насилство, да ги опфатат сите сегменти од училишниот живот и прецизно да пропишуваат кое однесување е забрането и кои се последиците од насилничкото и дискриминаторското однесување.

Делот од одредбите кој се однесува на учениците мора да биде приспособен по возрасни групи на учениците, напишан на јазик на кој можат да го разберат и применат. Училиштето е должно да го преведе интерниот акт на сите јазици на кои се реализира наставата во училиштето.

Училиштето е должно да одреди лице, од редот од стручните соработници, задолжено за спроведување на интерниот акт, а неговото име да го вклучи во одредбите со контакт-информации. Ова лице може да биде исто со контакт-лицето за пријавување насилство.

При подготовката на одредбите училиштето е должно да ги вклучи и да ги земе предвид мислењата на учениците, родителите/старателите, наставниците, стручните соработници и членовите на телата во училиштето.

Училиштето е должно интерниот акт, заедно со ова Упатство, да го објави на својата веб-страница.

Одделенскиот раководител/раководител на паралелката е должен да го претстави интерниот акт и ова Упатство на часот на одделенската заедница, веднаш по почетокот на учебната година, на начин приспособен за возраста на учениците, преку дискусија и интерактивни вежби и размена на мислења.

Училиштето е должно редовно, а најмалку еднаш во четири години, да го ажурира интерниот акт, согласно со потребите на сите лица вклучени во училишниот живот и согласно новите трендови на насилство и насилно однесување во училиштето. При ажурирањето на интерниот акт училиштето повторно организира партиципативен и консултативен процес со вработените, учениците, родителите/старателите и лицата членови на телата на училиштето.

При подготовката на интерниот акт или неговото ажурирање училиштето може да побара помош или мислење од Бирото за развој на образованието, експерти од областа или претставници на здруженија на граѓани кои работат на спречување и заштита од насилство.

4.2. Зајакнување на капацитетите, улогата и надлежностите на вработените во училиштето во спроведување на мерки и активности за спречување и заштита од насилство

Училиштето, со поддршка од Министерството за образование и наука, Бирото за развој на образованието, локалната самоуправа и здруженијата на граѓани, работи на унапредување на капацитетите на вработените во училиштето за спречување и заштита од насилство.

Директорот на училиштето во соработка со стручните соработници спроведува континуирани обуки, а најмалку двапати годишно, за спречување и заштита од насилство. Училиштето ги приспособува обуките на моменталните знаења, капацитети и потреби на вработените во училиштето. За реализација на обуките училиштето може да соработува со надворешни експерти, образовни институции и здруженија на граѓани.

Препорачливо е училиштето да ги спроведува следните обуки:

1. Најмалку една обука годишно за спроведување на ова Упатство и на интерните акти на училиштето поврзани со превенција и заштита од насилство и

2. Најмалку една обука годишно за зголемување на знаењата и вештините на наставниците за спроведување на работилници и активности меѓу учесниците за превенција од насилство и дискриминација во училиштето.

Бирото за развој на образованието е должно континуирано да им овозможува ресурси на училиштата за унапредување на нивните компетенции за спречување и заштита од насилство, како прирачници, протоколи, препораки, истражувања за состојбите, најдобри практики и други материјали засновани врз факти и современи научни сознанија.

Училиштето е должно, веднаш по засновање на работен однос, да го информира наставникот, односно стручниот соработник за содржината на ова Упатство и за обврските што ги има за негово спроведување, како и да му овозможи дополнителна едукација или информации со цел да се осигури дека вработениот ги има потребните знаења, вештини и вредности за превенција и заштита од насилство.

Во договорите за вработување на наставниците и стручните соработници училиштето е должно да внесе обврски за спречување и заштита од насилство и за спроведување на ова Упатство, како и да предвиди дека насилство кон ученик од страна на вработен во училиштето е основа за отказ. Оваа обврска се однесува на договорите за вработување склучени од стапувањето на сила на ова Упатство.

При изборот и именувањето на директори на основни училишта, Училишниот одбор ќе ги има предвид капацитетите и вредностите на кандидатите во врска со спречување и заштита од насилство.

4.3. Едукација и подигање на свеста кај учениците

Училиштето е должно континуирано да работи на едукација и подигање на свеста кај учениците во врска со спречување насилство.

При спроведувањето на активностите за спречување на насилство, училиштето треба да има предвид дека насилството е комплексен проблем кој може да се намали преку подигање на свеста и промена на вредностите и ставовите за различностите, човековите права, родовата еднаквост, ненасилна комуникација, развивање на емпатија и почитување на интегритетот и достоинството на другите.

Забрането е во училиштето да се предаваат и дистрибуираат материјали кои на кој било начин би можеле да стимулираат насилничко однесување, омраза кон различните врз која било основа (како расизам, национализам, ксенофобија, шовинизам, хомофобија и трансфобија), зацврстување на стереотипите, радикализација и негирање на правата на другите. Ваквото однесување е казниво.

Одделенските раководители и раководителите на паралелките се должни најмалку еднаш годишно, и секогаш кога има потреба, на часот на одделенската заедница да разработуваат содржини, да спроведуваат работилници, интерактивни вежби и дискусии на теми поврзани со спречувањето и заштитата од насилство, согласно потребите на паралелката.

Училиштето е должно во рамки на годишната програма за работа да планира активности за спречување и заштита од насилство, злоупотреба, запуштање и дискриминација. Во планирањето на овие активности училиштето е должно да ги вклучи наставниците, стручните соработници и учениците.

Училиштето е должно во рамки на воннаставните активности да организира активности поврзани со спречувањето и заштитата од насилство, какви што се едукација, интерактивни вежби, дискусии, врсничка едукација, посети во или од страна на институции и здруженија кои работат на спречување и заштита од насилство.

Училишните спортски клубови се должни да преземаат активности за спречување на насилството, како едукација на учениците, развивање на правила за ненасилно однесување во спортот, навивање без користење на говор на омраза и навреди и други активности согласно потребите.

Учениците во рамки на ученичкото организирање и учество, како ученичкиот парламент и ученичкото организирање на ниво на паралелка, можат да спроведуваат активности за превенција од насилство кои вклучуваат предавања, работилници, културни активности, развивање на сопствени практики и правила за постапување во

случаи на насилство, формирање на врснички групи за поддршка на жртвите на насилство и слично. Ученичкиот правобранител може да спроведува активности за спречување на насилство, да ги информира стручните соработници или наставниците за случај на насилство и да се грижи за унапредувањето на превенцијата и заштитата од насилство во училиштето. Директорот на училиштето е должен да обезбеди услови за реализирање на овие активности, како простор, технички и финансиски средства. Стручните соработници се должни да соработуваат со учениците и да ги насочуваат при спроведувањето на овие активности.

Училиштата при спроведување на активностите за превенција од насилство можат да користат материјали од програмата за сеопфатно сексуално образование кои се однесуваат на насилство и различност.

Училиштето, Бирото и Министерството ќе ги вклучат темите поврзани со спречување на насилство во концепциите и програмите на училиштата, согласно нивните законски надлежности.

5. Интервенција

Целта на интервенцијата во случаите на насилство е да се прекине насилството, да се заштити жртвата, да се спречи повторување на насилството, да се промени однесувањето на сторителот и да се влијае врз факторите кои придонеле за појавување на насилството.

Секој случај на насилство е различен и затоа за секој случај треба да се проценува поединечно кои мерки треба да се преземат, во согласност со принципите на ова Упатство.

Во продолжение, Упатството нуди насоки за мерките и активностите што треба да се преземат за заштита на учениците од насилство. Но одредбите од ова Упатство не треба да се сфатат како готови решенија, туку како рамка на дејствување.

5.1. Препознавање и пријавување на насилство

Секој е должен да пријави насилство или сомнеж за насилство над ученик, без разлика дали насилството се случило во училиштето, на патот до училиштето или во училишниот двор, во домот на ученикот или на кое било друго место.

Наставниците, стручните соработници и директорот на училиштето се должни да го препознаат насилството, во секојдневното работење да внимаваат дали во училиштето се случува насилство, дали некој ученик е жртва на насилство и дали некој ученик се однесува насилно. Доколку забележат насилство, наставниците, стручните соработници и директорот во училиштето се должни да го применат ова

Упатство. Доколку некој од вработените се сомнева во насилство, информацијата ќе ја сподели со стручните соработници и релевантни наставници (на пример, одделенски раководител/раководител на паралелката или друг наставник кој комуницира со учениците засегнати од насилството), кои понатаму ќе продолжат да ја набљудуваат состојбата или ќе продолжат со мерките за заштита од насилство.

Директорот е должен да определи контакт-лице за пријавување насилство и негов заменик од редот на стручните соработници (психолог, педагог, социјален работник, специјален едукатор и рехабилитатор, социолог). Името и информациите за контакт на лицето ќе се објават во интерниот акт од поглавјето 4.1., на видливи места во училиштето и на веб-страницата на училиштето. Директорот ќе ги назначи лицата од стручните соработници за кои проценува дека имаат најдобра комуникација со учениците, најдобри вештини и вредности за спречување и заштита од насилство и кои уживаат доверба кај учениците. Се препорачува контакт-лицето да е психолог, но поважно е ова лице да има најдобри вештини, вредности и знаења за спречување и заштита од насилство. Заменикот може да се назначи и од редот на наставниците. Училиштето е должно да обезбеди секаков вид на комуникација меѓу учениците и контакт-лицето за пријавување насилство: телефон, писмена пријава, пријава по имејл или која било друга апликација која вообичаено ја користат учениците. Училиштето е должно да обезбеди службен телефон и е-адреса на контакт-лицето, кои ќе се користат исклучиво за пријавување на насилство и комуникација поврзана со случаите на насилство.

Училиштето е должно да обезбеди и анонимно пријавување на насилство, преку поставување на кутија за пријави, соодветно обележување на кутијата и информирање на учениците дека на таков начин можат анонимно да пријават насилство. Препорачливо е кутијата да служи и за друг вид на пријави, како пофалби и критики, со цел да се осигури анонимноста, за да не се случи учениците кои стават пријави во кутијата да бидат обележани како жртви на насилство или пак да се соочат со дополнително насилство од сторителот. Контакт-лицето за пријавување насилство е должно да ја отвора кутијата најмалку еднаш неделно или секогаш кога има сознание дека во кутијата би можела да се најде пријава за насилство. Училиштето на својата веб-страница може да направи формулар за пријавување насилство, со можност насилството да се пријави анонимно. Контакт-лицето за пријавување насилство и заменикот треба да имаат пристап до пријавите и редовно да проверуваат дали е пристигната пријава.

Учениците, ниту кое било друго лице кое пријавува насилство, не се должни да го пријават насилството кај контакт-лицето за пријавување насилство или неговиот заменик за да почне да се применува ова Упатство. Вработениот до кој стигнала

информацијата или пријавата за насилство е должен да го информира контакт-лицето за пријавување насилство и заедно со него да одлучи каков вид на мерки за заштита ќе се спроведат.

Доколку ученикот жртва директно пријавува насилство на вработен во училиштето, треба да се земе предвид дека жртвата го избрала тој вработен бидејќи најмногу му верува, па затоа тој вработен треба да остане вклучен во мерките за заштита и да продолжи да комуницира со ученикот жртва. Во одреден момент ученикот жртва треба да се праша дали сака да продолжи да комуницира со тој вработен или сака да се назначи друго лице.

Вработените во училиштето внимаваат на следните знаци кои можат да се појават кај учениците, поврзани со насилството:

- На физички и физиолошки план

Траги од различни повреди, модринки, лузни, изгореници, исекотини, искината облека, запуштен и неуреден изглед, скршени односно искинати работи, проблеми со исхраната, болки во стомакот, главоболки, повраќање, скршеници, проблеми со спиењето (несоница или претерано долго спиење).

- На емоционален план

Плачливост, повлеченост, односно претерана активност, раздразливост, појава на невообичаени и претерани стравови, агресивно и автодеструктивно однесување, молчаливост, невообичаена говорливост, гледање во „празно“, ноќни кошмари, консумирање алкохол/наркотици, страв да се остане сам, страв од дружење со други луѓе, ноќно мочање во постела, лажење, грицкање нокти, нарушување на говорот и др.

- Однесување во училиште/дома

Значајно намалување на училишниот успех, појава на неоправдани изостаноци, исчезнување на работи (мобилен телефон, предмети од облека, чанти/ранци, тетратки, пари...), немање концентрација за учење, доцнење, избегнување на одговорности, неносење домашни задачи, избегнување или неучествување во разновидни активности, невообичаени начини на играње (кај помалите деца), избегнување на физички допир, силен страв од возрасни, манифестен страв од враќање дома или од одење во училиште, избегнување да се користи мобилен телефон или сличен уред или негово пречесто користење (кај кибернасилството) и сл.

Некои наведени облици на однесување, поединечно или во одредена мера, може да бидат природни или развојни реакции. Важно е да се обрне внимание на

екстремностите, зачестеноста, времетраењето и повторувањето, како и на комбинацијата на поединечните симптоми.

5.2. Прекинување на насилството

Начинот на прекинување на насилството зависи од видот на насилство, бројот на ученици вмешани во него и нивната возраст.

Вработените се должни веднаш да го прекинат насилството. Запирањето на насилството е обврска на секој вработен кој ја добил информацијата за случајот или бил сведок на насилството.

Доколку станува збор за посериозна форма на насилство (како, на пример, тепачка во која учествуваат поголем број ученици, физичко насилство во кое учениците употребуваат нож или друго оружје), а вработените проценуваат дека не можат сами да го сопрат, веднаш ќе повикаат полиција.

Доколку сторител на насилството е возрасен, без разлика дали станува збор за друг вработен во училиштето, трето лице или родител, училиштето има обврска да повика полиција и/или центар за социјална работа. Доколку сторителот е вработен во училиштето, директорот е должен да го прекине работниот однос, а дотогаш да изрече привремена мерка отстранување од работа на работникот до донесување на одлука за отказ на договорот за вработување, согласно Законот за наставници и стручни соработници во основните и средните училишта, Законот за основното образование, прописите од областа на вработените во јавниот сектор и општите прописи за работните односи. Доколку вработениот сторител на насилство врз ученик, со извршувањето на насилството, сторил кривично дело, директорот е должен да повика полиција.

Во случаите кога вработените се сомневаат дека некој ученик е жртва на каков било вид насилство, без разлика каде се случува и без разлика кој е потенцијалниот сторител, вработените се должни да го информираат контакт-лицето за пријавување насилство, по што контакт-лицето разговара со ученикот и/или со други лица кои би можеле да имаат сознанија. Наставниците и стручните соработници разговараат и со родителите, освен во случаите кога разговорот со родителот не е во најдобар интерес на детето, на пример, кога постои сомнеж дека родителот е сторител или на друг начин одговорен за насилството, или пак вмешувањето на родителот би можело да предизвика насилство врз ученикот. Во овие случаи секогаш е препорачливо да се повика Центар за социјална работа.

Доколку станува збор за насилство кое се случило во домот на ученикот или на друго место, а вработените ја добиле информацијата преку видливи знаци на телото на

ученикот и согласно неговото однесување, вработениот кој тоа го забележал го известува контакт-лицето за пријавување насилство, кое во соработка со останатите стручни соработници и релевантни наставници можат да разговараат со ученикот или со други лица со цел да добијат попрецизни информации. Овие случаи училиштето е должно да ги пријави во Центарот за социјална работа.

5.3. Смирување на ситуацијата

Откако насилството е прекинато, вработените преземаат мерки за смирување на ситуацијата. Во оваа фаза, вработениот кој го прекинал насилството задолжително го информира и го вклучува контакт-лицето за пријавување на насилство, кое ја води оваа фаза.

Кога станува збор за инцидент на насилство, без значајни последици, кој се случува првпат како наведените во табела бр. 1, вработениот кој го прекинал насилството не е обврзан да го повика контакт-лицето за пријавување насилство туку сам треба да ја смири ситуацијата. Во случај да процени дека не може самостојно да влијае или ситуацијата почнува повторно да ескалира, ќе го повика контакт-лицето.

Кога станува збор за инцидент на насилство од табела 1, кој се повторува, или за насилство од табелите број 2 и 3, вработениот е должен да го повика контакт-лицето.

Контакт-лицето за пријавување насилство проценува, во зависност од околностите на случајот, дали ќе повика и вклучи други вработени во училиштето, како одредени наставници, стручни соработници и/или директорот. Контакт-лицето може да одлучи во оваа фаза да повика и претставници од други институции, како полиција, Центар за социјална работа, здравство или кое било друго лице кое согласно екпертизата и службената положба може да помогне во смирување на ситуацијата. Кога станува збор за случаи на насилство од табела број 3, мора да се повикаат претставници од други институции. Секогаш кога повикува други институции, контакт-лицето ќе го информира директорот, освен во случаите кога поради итност мора веднаш да се повика полиција.

Во случаите кога се вклучуваат претставници од други институции, за најголем дел од случаите е препорачливо контакт-лицето и вработените во училиштето да ги направат разговорите со учениците, наместо претставниците од другите институции кои за учениците се непознати и многу е веројатно да предизвикаат страв или вознемиреност кај учениците, особено од униформиран полициски службеник. Сепак, доколку станува збор за насилство од табела 3, особено насилство кое претставува кривично дело, прво ќе постапат претставниците од МВР, ЦСР и здравството, а потоа вработените во училиштето ќе разговараат со учениците и ќе преземаат

дополнителни заштитни мерки. Разговорите можат да се направат и наредниот ден или во првиот момент кога ќе се создадат услови.

Вклучувањето на претставници од други институции и преземањето на мерки во која било фаза од страна на други институции во никој случај не значи дека училиштето престанува да презема мерки и активности за смирување на состојбата, превенција од повторување на насилството и заштита на жртвата. Во овие случаи, контакт-лицето за пријавување насилство интензивно соработува со претставниците од другите институции, заеднички се договараат и координираат за можните мерки, ги усогласуваат мерките, меѓусебно се известуваат за ефектот од мерките, потребата од нивна измена, интензивирање и прекинување. Доколку се појави ситуација во која училиштето проценува дека мерките кои ги преземаат другите институции не се соодветни, не се во најдобар интерес на детето, или пак претставниците од другите институции одбиваат соработка, не доаѓаат и не преземаат мерки, тогаш е должно да го извести Народниот правобранител, надредени лица во министерствата или надлежните инспекторати. За овие случаи училиштето може да побара помош од здруженија кои работат на спречување и заштита од насилство или нудат бесплатна правна помош.

Во оваа фаза клучна цел е да се добијат информации за причините и факторите кои довеле до насилството, да се утврди што е можно попрецизно кој сè бил вмешан во него, колку време траело, дали се повторувало, кои се личните карактеристики на жртвата и на сторителот, кои се желбите и потребите на жртвата, да се процени можниот ефект и последици врз психо-физичкото здравје и развојот на ученикот жртва, какви се односите и врските со родителите/старателите, дали е потребно и соодветно да се информираат и да се вклучат во донесувањето на одлуки за мерките кон ученикот жртва и кон сторителот.

Овие мерки вклучуваат разговори со сите ученици вмешани во насилството, ученикот жртва, ученикот сторител и учениците набљудувачи. Разговорите со жртвата и со сторителот мора да се прават одвоено, во посебни простории и без присуство на други ученици. Приватни разговори се препорачливи и со набљудувачите, бидејќи поради динамиката на групата, страв од исклучување или осудување, набљудувачите можат да се воздржат од давање на точни информации. Разговорите ги врши контакт-лицето или друг вработен на кој жртвата му се доверила, или ученикот сам бара да разговара со друго лице. Контакт-лицето може да одлучи да вклучи и други вработени, наставници или стручни соработници во разговорите, согласно условите во кои се случил настанот. Но треба да се има предвид дека разговорите во повеќето случаи ќе бидат поуспешни доколку во нив учествуваат што е можно помал број на лица, доколку се случуваат приватно и се гарантира доверливоста. Од учениците, а

особено жртвата, не смее да се бара да го прераскажуваат случајот повеќепати, пред различни лица, или повеќепати да им се поставуваат истите прашања во знак на недоверба кон веќе дадениот одговор или како обид „да се фатат во лага“.

Кога станува збор за случаи на насилство од табела 1 кои се повторуваат, или случаи на насилство од табела 2 или 3, контакт-лицето или друго вработено лице кое разговарало со учениците, доследно, без претерување, парафразирање или изведување на сопствени заклучоци, ќе ги запише изјавите на сите ученици веднаш по завршувањето на разговорите. Додека трае разговорот, контакт-лицето или друг вработен може да запишува белешки, но не и да ги пишува целосно изјавите, бидејќи неопходно е посветено да го води разговорот, а вниманието да му остане насочено кон учениците.

Не треба да се очекува дека при првиот разговор учениците, а особено жртвата, ќе ги соопшти сите детали во врска со насилството што го доживеала. Ова не значи дека жртвата и останатите ученици лажат, туку поголема е веројатноста дека се заплашени од можните последици (останатите ученици да ги изолираат, да ги исклучат од друштвото, да ги нарекуваат со погрдни зборови, да се соочат со казни од родителите, нивните родители да се соочат со казни итн.), да чувствуваат срам и страв од осуда и/или да немаат доверба во лицата со кои разговараат. Затоа контакт-лицето и другите вработени треба да бидат трпеливи, а разговорите да продолжат сè додека има потреба.

Насоки за разговор:

- Трпеливо и внимателно слушајте ги учесниците, вклучувајќи ги и сведоците;
- Насочете го вниманието на конкретните постапки и однесување;
- Без осудување, согледувајте ја ситуацијата без намалување или преувеличување;
- Внимателно слушајте што ви зборуваат учениците, не само тие што трпат насилство, туку и тие кои го извршиле насилството, и тие кои ги набљудувале;
- Не интерпретирајте, не менувајте, не толкувајте, не заземајте страна;
- Користете речник што го користат и учениците кога зборуваат за насилство, злоупотреба и занемарување;
- Не подразбирајте, не претпоставувајте, прашувајте, а не тврдете;
- Проверете дали точно, правилно сте разбрале што ви кажале учениците;
- Разговарајте смирено, не реагирајте шокирано, со недоверба;
- Покажете дека верувате во тоа што ученикот ви го зборува, за да го охрабрите да ви раскаже што повеќе;
- Не обвинувајте и не пресудувајте;
- Не однесувајте се и не поставувајте прашања на истражителски, т. е. „полициски“ начин;

- Не ветувајте дека веднаш ќе биде сè во ред, тоа не е реално;
- Заедно со ученикот со когошто се води разговорот одредете рамка и време на активности кои ќе ги преземете;
- Нагласете дека ќе се реализираат повеќе средби, за да знае ученикот дека сте тука за него и дека не завршува контактот со еден разговор;
- Кажете дека ќе направите сè што е навистина во ваша моќ;
- Не префрлајте ја одговорноста за реагирање на друг. Секој е обврзан да реагира во својот домен;
- Запознајте ги учесниците со наредните чекори, кој и каде ќе биде информиран и вклучен во проценатa и следењето на ситуацијата.

5.4. Заштита од насилство и промена на однесувањето на сторителот

По смирувањето на ситуацијата и добивањето информации од разговорите со сите вмешани и сведоци на насилството, училиштето одлучува дали и кои мерки на заштита ќе се спроведат.

Во случаите од табела 1 кои не се повторуваат, наставникот, стручниот соработник или директорот кој го прекинал насилството одлучува кои мерки ќе ги преземе. Наставникот, стручниот соработник или директорот може да одлучи физички да го оддели сторителот од жртвата (да го премести на друга клупа), да разговара со жртвата приватно, да ја праша дали ѝ е потребна психо-социјална поддршка или разговор со психологот, педагогот или друго лице, да разговара со паралелката или набљудувачите, да им објасни зошто ваквото однесување е недозволиво и какви последици можат да настанат, со сторителот да разговара приватно и да му укаже дека не треба да го повтори однесувањето, да го упати сторителот на советување кај психологот, да им укаже на учениците на ненасилната комуникација и ненасилните начини на разрешување на конфликти. Особено е значајно жртвата во ниту еден момент да не се почувствува казнета, како, на пример, жртвата да се премести на друга клупа наместо сторителот, од жртвата да се бара да не носи одредена облека или предмет во училиштето, жртвата да се прати на задолжително советување кај психологот и слично.

Во случаите од табела 1 кои се повторуваат и случаите од табела 2, училиштето изработува писмен план за заштита на жртвата и промена на однесувањето на сторителот. Овој план го изработува контакт-лицето, кое по сопствена процена одлучува дали и кои други лица ќе ги вклучи во изработката (наставниците,

стручните соработници, директорот, претставници од други институции, експерти од областа, претставници од здруженија и сл.).

Во случаите од табела 3 училиштето изработува план за заштита на жртвата и промена на однесувањето на сторителот, а во изработката на планот задолжително вклучува претставници од Центарот за социјална работа. Доколку станува збор за кривично дело, задолжително се вклучува претставник од МВР. Доколку случајот на насилство има сериозни последици за физичкото и менталното здравје на ученикот, во изработката на планот задолжително се вклучуваат претставници од здравствените институции.

Планот за заштита на ученикот жртва и промена на однесувањето на сторителот може да вклучува:

- Психо-социјална поддршка на жртвата од страна на училишниот психолог и/или други стручни соработници. Сесиите на психо-социјална поддршка траат сè додека не се постигнат резултатите и сè додека лицата кои ја нудат поддршката проценуваат дека треба да се продолжи. Доколку жртвата добива психо-социјална поддршка надвор од училиштето, училишниот психолог ги координира своите активности со стручното лице кое работи со ученикот и заедно одлучуваат за видот и интензитетот на мерките на поддршка кои училиштето треба да ги преземе. Доколку училиштето процени дека нема капацитети да му овозможи психо-социјална поддршка на ученикот или ученикот има потреба од помош од страна на стручни лица од различни професии кои не работат во училиштето, ќе посредува со институциите од јавното здравство и/или специјализираните советувалишта за насилство на здруженијата на граѓани, со цел ученикот да ја добие психо-социјалната поддршка надвор од училиштето.
- Мерки за физичко одделување на жртвата од сторителот. Овие мерки се препорачува да се донесат во случаите од табела 1 кои се повторуваат или случаите од табела 2, додека за случаите од табела 3 задолжително е да се предвидат. Овие мерки вклучуваат преместување на сторителот во друга паралелка, физички оддалечена од паралелката на жртвата, забрана на сторителот да ѝ се приближува на жртвата, доколку посетуваат исти воншколски активности, екскурзии или спортски клубови, на сторителот може да му се ограничи учеството додека не му се промени однесувањето и доколку жртвата се согласи. Во овие случаи преместувањето во друга паралелка не се изрекува како педагошка мерка, туку како мерка за заштита на жртвата од насилство.
- Мерки за физичко одделување на жртвата. Овие мерки се употребуваат само доколку е неопходно, доколку жртвата тоа го бара и доколку се во нејзин најдобар интерес. Овие мерки вклучуваат ослободување од настава за одреден период,